

ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

8

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΘΕΟΤΟΚΗΣ
Η ΤΙΜΗ
ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΗΜΑ

N

DIGITAL

πεζογραφία

ΥΠΟ ΕΙΡΗΝΗΣ Α. ΔΕΝΔΡΙΝΟΥ

Και δὲν ἀνέβηδες μὲν κρυφὸν, σφῆρι
Σ' εἶδα καὶ τῆμα εἰς ἑσώκεν τὸ χέρι·
Ἐμὲ τοῦ κοναλοῦ καὶ ἐρημισπότη.

Καὶ τὸ βαθυὸν βλέμμα ἄχακο ἐζήτηε,
Νιὶ δίδεις μὲς στήν ψ. χ. ἰ μου τί; ποῖός ξέρει;
Μὰ οὔτε δειλὴ τοῦ ὠφάλοῦ σου ὄνει μὴ ἀχίαια
Δὲν κῦρες, οὔτε φέγ, εἰς πλιά ἀπὸ ἐπίδα,
Τί ἢ Ἑλλάδα μὲ νὰ τότε εἶχε ἐξέλασει
Τὸ δειλὸ, τὸ σπιο, τὸ ὄγιο, τὴν ἀντρέια,
Κ' ἡ δύστυχη ψυχὴ μου εἶχε ἀποστάσει.
Μόνη πιστή στήν παλαιὰ λατρεία.

Ἀλλὰ κεῖ ποῦ πλατύτερα ξανοίγεται ἡ
δημιουργικὴ δύναμη τοῦ Θεοτόκου εἶνε στὰ
τέσσαρα μεγάλα του Διηγήματα «ἡ Τιμὴ
καὶ τὸ Χρῆμα», «ὁ Κατάδικος», «ἡ Ζωὴ
καὶ ὁ Θάνατος τοῦ Καρναβάλου» καὶ
«ἡ Βοήθεια Δεσμῶν τούτων».

Ὁ Κωνσταντῖνος Θεοτοκῆς ἐξομολογεῖται
τὴν ἀναγέννηση καὶ τὴν ἀναγέννηση
τοῦ 1915 ποὺ τυπώθηκε

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ Η ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΗΜΑ

Ο Αντρέας την κοιτάξε ξεταστικά κ' εκατάλαβε πως όλα τα λόγια θα 'ταν χαμένα. «Ανάθεμά τα τα τάλαρα!» εφώναξε πάλι απελπισμένος. «Πάει η ευτυχία μου!»

Σε μια συνοικία της Κέρκυρας, η σιόρα Επιστήμη, μια γυναίκα του λαού, αγωνίζεται να αναθρέψει τα παιδιά της. Ο Αντρέας, ένας νέος αριστοκρατικής καταγωγής που προσπαθεί να ξεπληρώσει τα οικογενειακά χρέη και ασχολείται με το λαθρεμπόριο ζάχαρης, ερωτεύεται την κόρη της, τη Ρήνη. Για να απαλλαγεί, όμως, από τους τοκογλύφους, ζητά 600 τάλιρα προίκα - και δεν βρίσκει ανταπόκριση. Όταν η κοπέλα θα μείνει έγκυος, αστεφάνωτη, η μητέρα της θα σπεύσει να δώσει την προίκα. Αλλά τότε θα αρνηθεί η Ρήνη να παντρευτεί...

Στη νουβέλα *Η τιμή και το χρήμα* (1914), τα πρόσωπα μετεωρίζονται ανάμεσα στην τιμή, την αγάπη και το συμφέρον, και υποτάσσονται στο χρήμα. Από τον κλοιό αυτό δραπετεύει η Ρήνη· αρνείται την αγάπη που έγινε αντικείμενο οικονομικής συναλλαγής. Και ο Θεοτόκης υπογράφει ένα έργο - γραμμένο σε ζωντανή δημοτική γλώσσα, με στοιχεία του κερκυραϊκού ιδιώματος - για την κοινωνική αδικία και τη διαφθορά από τη θεοποίηση του χρήματος. Ένα έργο που αγαπήθηκε πολύ και το οποίο τίθεται υπέρ μιας κοινωνίας στην οποία το χρήμα δεν έχει δικαιοδοσία.

Ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης γεννήθηκε στις 13 Μαρτίου 1872 στους Καρουσάδες της Κέρκυρας. Ο πατέρας του, κόμης Μάρκος Θεοτόκης, παντρεύτηκε στα σαράντα πέντε του χρόνια την δεκαεπτάχρονη Αγγελική, ανιψιά του Ιάκωβου Πολυλά, με την οποία απέκτησαν εννιά παιδιά. Ο Κωνσταντίνος, το 1884, εξέδωσε την εφημερίδα *Ελπίς*, ενώ το 1887 έστειλε μια μελέτη για το «κυβερνώμενο αερόστατο» στη Γαλλική Ακαδημία των Επιστημών, που επαινέθηκε. Το 1888 αποφοίτησε από το φημισμένο εκπαιδευτήριο «Καποδίστριας». Την επόμενη χρονιά, κι ενώ ήδη γνώριζε τρεις ξένες γλώσσες (ιταλικά, γαλλικά, γερμανικά), αναχώρησε για σπουδές στη Φυσικομαθη-

ματική Σχολή του Πανεπιστημίου της Σορβόνης, στο Παρίσι. Επί δύο χρόνια εκεί, έζησε σπάταλη και κοσμική ζωή.

Το 1891 ταξίδεψε στη Βενετία, γνώρισε την κατά δεκαεπτά χρόνια μεγαλύτερή του βαρόνη Ερνεστίνα φον Μάλλοβιτς και συνδέθηκαν ερωτικά. Αναγκάστηκε, όμως, από τους δικούς του να επιστρέψει στην Κέρκυρα. Το 1893 ενηλικιώθηκε και παντρεύτηκε την Ερνεστίνα, με την οποία εγκαταστάθηκαν έπειτα στους Καρουσάδες. Το 1895 γεννήθηκε η κόρη του και εκδόθηκε στα γαλλικά το πεζογράφημά του *La vie de montagne* (*Η ζωή του βουνού*). Το 1898 ταξίδεψαν οικογενειακά στην Ευρώπη για έξι μήνες· ο Θεοτόκης παρακολούθησε μαθήματα στο Γκρατς, όπου γνώρισε τη σκέψη του Μαρξ και στράφηκε προς τις θεωρητικές επιστήμες. Το 1896 συμμετείχε στην Κρητική Επανάσταση, μαζί με τον φίλο του Λορέντζο Μαβίλη, και το 1897 στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο. Την ίδια εποχή, άρχισε να δημοσιεύει μεταφράσεις του και τα πρώτα πεζά κείμενά του στα περιοδικά της εποχής (*Η Τέχνη*, *Ο Διόνυσος*, *Ο Νουμάς*). Το 1900 έχασε την κόρη του από μηνιγγίτιδα. Το 1903 γνώρισε τη μετέπειτα στενή φίλη του Ειρήνη Δεντρινού.

Από το 1907 έως το 1909 ταξίδεψε και πάλι στην Ευρώπη και, για δύο εξάμηνα, παρακολούθησε μαθήματα στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου, όπου ήρθε σε επαφή με τους σοσιαλιστές της εποχής. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος του «Σοσιαλιστικού Ομίλου Κερκύρας» και, κατόπιν, του «Αλληλοβοηθητικού Εργατικού Συνδέσμου Κερκύρας». Το 1912 εγκαταστάθηκε στην πόλη της Κέρκυρας και του απονεμήθηκε από την κυβέρνηση το παράσημο του Σταυρού του Σωτήρος, το οποίο δεν αποδέχτηκε. Το 1916 διορίστηκε αντιπρόσωπος της κυβέρνησης στην Κέρκυρα, θέση από την οποία παραιτήθηκε τον ίδιο χρόνο. Το 1917, ο Θεοτόκης και η σύζυγός του καταστράφηκαν οικονομικά· η υγεία του κλονίστηκε. Εργάστηκε σποραδικά ως διευθυντής λογοκρισίας (για δύο ημέρες), ως υπάλληλος των εκδόσεων Ελευθερουδάκη, της Υπηρεσίας Ξένων και Εκθέσεων, και της Εθνικής Βιβλιοθήκης, ενώ δεν έπαψε σε όλη τη ζωή του να δημοσιεύει σε λογοτεχνικά περιοδικά και εφημερίδες.

Το 1922 προσβλήθηκε από καρκίνο του στομάχου. Χειρουργήθηκε στον Ευαγγελισμό και επέστρεψε στην Κέρκυρα, όπου πέθανε την 1η Ιουλίου 1923, αφήνοντας ανολοκλήρωτο το τελευταίο του έργο: *Ο παπά Ιορδάνης Περίχαρος και η ενορία του*.

Εκτός από διηγήματα και πεζογραφήματα, έγραψε 32 σονέτα ερωτικού κυρίως περιεχομένου. Άξιες λόγου είναι επίσης οι φιλολογικές μελέτες του και οι μεταφράσεις σημαντικών έργων της παλαιότερης και της σύγχρονης του παγκόσμιας λογοτεχνίας (ο Θεοτόκης μιλούσε δέκα γλώσσες), με τις οποίες αποσκοπούσε στην πνευματική αφύπνιση του λαού, όπως ακριβώς και ο φίλος του Κωνσταντίνος Χατζόπουλος.

Η σειρά «Αριστουργήματα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» περιλαμβάνει έργα σημαντικών συγγραφέων που ξεχώρισαν κατά τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ού· πρόκειται, δηλαδή, για αντιπροσωπευτικά έργα της παλαιότερης πεζογραφίας μας. Οι συγγραφείς τους, οι οποίοι εκφράστηκαν σε μια απλή για την εποχή τους γλώσσα, ανήκουν στις λογοτεχνικές γενιές που εμφάνισαν το έργο τους από το 1830 έως το 1880 (Α΄ Αθηναϊκή Σχολή), και από το 1880 και μετά (Γενιά του '80).

Τα κείμενα επιλέχθηκε να τυπωθούν μονοτονικά, προκειμένου να είναι η εικόνα τους φιλική προς τον σημερινό αναγνώστη.

Ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης εκδίδει το έργο του Η τιμή και το χρήμα, στις αρχές του 20ού αιώνα, σε γλαφυρή δημοτική γλώσσα, με στοιχεία του κερκυραϊκού ιδιώματος. Η παρούσα έκδοση έχει στηριχθεί στην πρώτη έκδοση του διβλίου (Κέρκυρα, 1914)· δεν έχουν τηρηθεί οι κράσεις του πρωτοτύπου· έχουν ακολουθηθεί οι ορθογραφικές επιλογές του Λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής του Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

8

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ

Η ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΗΜΑ

πεζογραφία

Επιμέλεια έκδοσης: *Ελένη Κεχαγιόγλου*

Καλλιτεχνική διεύθυνση: *Γιάννης Καρλόπουλος*

Γραφιστική επιμέλεια: *Εύη Καλογεροπούλου*

Σελιδοποίηση: *Βασίλης Γεωργίου*

Διόρθωση: *Δημήτρης Αθηνάκης*

Στο εξώφυλλο: «Φιλολογικάί Επιφυλλίδες: Κωνσταντίνος Θεοτόκης»,

υπό *Ειρήνης Α. Δενδρινού*, *Ελεύθερον Βήμα*, 13.7.1923, σελ. 7

[Πηγή: Τμήμα Ψηφιοποίησης και Φωτογραφικό Αρχείο / ΔΟΛ]

ΠΡΩΤΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ

«Η τιμή και το χρήμα», *Ο Νουμάς*, Χρ. Γ', 18 του Τρυγητή – 29 Δεκ. 1912.

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Η τιμή και το χρήμα, Κέρκυρα, Χρωμοτυπολιθογραφείο Αδελφών Γ. Ασπιώτη, 1914.

ISBN: 978-960-503-248-7

© 2012 Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.

Το παρόν ψηφιακό βιβλίο αποτελεί προσφορά του Εκδότη, η οποία διατίθεται μέσω ειδικής εφαρμογής προς τους χρήστες ηλεκτρονικών μέσων, ήτοι ηλεκτρονικών υπολογιστών, laptops, notebooks, e-readers, ταμπλετών (π.χ. ipad), smartphones, smart TV και τυχόν άλλων μέσων που θα προκύψουν στο μέλλον. Απαγορεύεται η καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπο διάθεση του παρόντος. Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας, απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται, πάντως, ότι κατά τον Ν. 2121/93 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε βάση δεδομένων, και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ του Αλέξη Ζήρα	8
«Στην Κυρία Ειρήνη Δεντρινού...»	19

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης
και η αντιδικία χρήματος και πάθους

Στο γύρισμα του 19ου προς τον 20ό αιώνα, σε όλη την Ευρώπη, ήταν πολύ διαδεδομένος ο τύπος του συγγραφέα, ποιητή, διηγηματογράφου ή μυθιστοριογράφου που ήταν ταυτόχρονα και διανοούμενος με ευδιάκριτες πολιτικές θέσεις. Κατά παρόμοιο τρόπο, στην Ελλάδα, και σε μια μεγάλη χρονική περίοδο που αρχίζει από την ακμή της βιομηχανικής επανάστασης και φτάνει έως την επικράτηση της ρωσικής επανάστασης του 1917, εμφανίζεται μια σειρά από πολύ ενδιαφέροντες λογίους των οποίων η ασχολία με τη λογοτεχνία είναι άμεσα συνδεδεμένη τόσο με την αλματώδη εξέλιξη των θετικιστικών επιστημών όσο και με την ιδιαίτερα πυκνή παρουσία των ριζοσπαστικών πολιτικών και φιλοσοφικών ιδεών. Πρωτοπόρος προς

αυτή την κατεύθυνση μπορεί να θεωρηθεί ο Γεώργιος Βιζυηνός, και από την πλευρά της γλωσσικής μεταρρύθμισης –η οποία ήταν επίσης συνέπεια των νέων καιρών– ο Γιάννης Ψυχάρης· ωστόσο, η γενιά των πεζογράφων που εμφανίστηκαν μετά το 1890 ήταν από κάθε άποψη –γνώσεων, ενημέρωσης και γλωσσικής ωριμότητας– εκείνη η οποία οδήγησε την ελληνική λογοτεχνία σε μια στάθμη απολύτως ισάξια με την ευρωπαϊκή. Ο Κωνσταντίνος Χατζόπουλος, ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, ο Ίων Δραγούμης, ο Κωνσταντίνος Χρηστομάνος, ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης, αλλά και ο λίγο νεότερός τους Νίκος Καζαντζάκης, είναι πρώτ’ απ’ όλα στοχαστές με παιδεία θεμελιωμένη γερά στη Γερμανία ή στη Γαλλία, σ’ ένα αεικίνητο περιβάλλον νέων τάσεων και αλλαγών σε κάθε πεδίο των επιστημονικών γνώσεων και της αισθητικής. Κοινό γνώρισμα όλων ανεξαιρέτως είναι πως διάλεξαν να ασχοληθούν με την αφηγηματική λογοτεχνία, έχοντας σκοπό να λειτουργήσει αυτή ως διάυλος των προβληματισμών τους για την πολιτική, την ηθική, την κοινωνική οργάνωση, τη θρησκεία ή την έρευνα του ανθρώπινου ψυχισμού. Πάντως, αν και σε μεγάλο βαθμό η δημιουργική φαντασία στο έργο τους επιδιώκει να

απαντήσει σε προαποφασισμένα ερωτήματα ιδεολογικής μορφής, διαπλάθοντας ανάλογα τα μυθιστορηματικά τους πρόσωπα, τα όσα λένε και τα όσα ζουν, η αλήθεια είναι ότι η πεζογραφία που όλοι έγραψαν είναι υψηλού επιπέδου. Διότι, εκτός από το ταλέντο, ρόλο έπαιξε και η βαθύτατη καλλιέργειά τους.

Από τους έξι συγγραφείς που ήδη αναφέρθηκαν, ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης (Καρουσάδες Κέρκυρας, 1872–Κέρκυρα, 1923) συνοδοιπόρησε, συνομίλησε και υπήρξε εγκάρδιος φίλος του Κωνσταντίνου Χατζόπουλου. Τα πρώτα του πεζά και τις πρώτες του μεταφράσεις στην Ελλάδα τα στέλνει για δημοσίευση στο περιοδικό του Η Τέχνη και στο περιοδικό του αδελφού του, Δημήτριου Χατζόπουλου, Ο Διόνυσος. Υπάρχει, όμως ανάμεσα στους δυο φίλους και μια κοινωνική αναλογία· προέρχονται από παλιές οικογένειες της αγροτικής φεουδαρχίας, παρότι η καταγωγή του Θεοτόκη είναι πολύ αρχαιότερη, καθώς οι πρόγονοί του ήταν βυζαντινοί που εγκαταστάθηκαν στην Κέρκυρα τον 15ο αιώνα.

Ο ιστοριοδίφης πατέρας του Θεοτόκη, κόμης Μάρκος, ήταν γραμμένος στο επτανησιακό *Libro d'Oro*,

και ο πατρογονικός τους πύργος στους Καρουσάδες είχε θεμελιωθεί τα πρώτα χρόνια του 1700. Συγγενής, από την πλευρά της μητέρας του, με τον Ιάκωβο Πολυλά, ο Θεοτόκης είχε εννιά αδέρφια· ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του στην Κέρκυρα, και το 1889 πήγε να σπουδάσει στη Σορβόννη της Γαλλίας φυσικομαθηματικά. Ωστόσο, στα επόμενα δύο χρόνια τον προσέλκυσε περισσότερο η κοσμική ζωή, γι' αυτό και συγκρούστηκε με τον πατέρα του, αναγκάστηκε να διακόψει τις σπουδές του και να επιστρέψει στην Κέρκυρα. Το 1893, μόλις ενηλικιώθηκε, παντρεύτηκε τη βαρόνη φον Μάλλοβιτς, με την οποία είχε ήδη σχέσεις, και πήγε να ζήσει στον πύργο των Καρουσάδων. Εκεί, άρχισε για εκείνον μια πρώτη, εξαιρετικά δημιουργική περίοδος, κατά την οποία τελειοποίησε τα γερμανικά και τα αγγλικά του, και αποφάσισε να μάθει μόνος του αρχαία ελληνικά, περσικά, σανσκριτικά και λατινικά, ώστε να μπορέσει να μελετήσει στο πρωτότυπο τόσο τους Έλληνες και τους Ρωμαίους κλασικούς συγγραφείς όσο και τα ιερά κοσμολογικά κείμενα της Ινδίας και των άλλων ανατολικών θεοσοφιών. Αναμφίβολα, η επιλογή του αυτή σχετίζεται με την επιθυμία του να διαβάσει τα πρωτότυπα

κείμενα για τη φυσιοκρατική αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων και των Λατίνων (Γεωργικά του Βιργίλιου και Περί φύσεως του Λουκρήτιου), καθώς επίσης και να κατανοήσει τον τρόπο ενσωμάτωσης της ασιατικής κοσμολογίας στο φημισμένο, εμβληματικό έργο του Φρειδερίκου Νίτσε, Τάδε έφη Ζαρατούστρας. Όσο έζησε ο Θεοτόκης στο Παρίσι, η σκέψη του Νίτσε και η ημιθεική μορφή του Ζαρατούστρα ήταν στο επίκεντρο των συζητήσεων των νέων διανοουμένων. Έτσι, τα πρώτα του γραπτά, αλλά ακόμα και το νεανικό ρομαντικό πεζογράφημά του Η ζωή του βουνού (1895), απηχούν την πίστη του στη δύναμη του ηρωικού μεγαλείου. Το «Πάθος», η «Κασσώπη», ο «Κάιν», ο «Απελλής», δημοσιευμένα έως το 1905, είναι επίσης κείμενα ποιητικού στοχασμού, γραμμένα εμφανώς υπό την επίδραση της ηρωολατρίας αλλά και του αισθητισμού του Όσκαρ Ουάιλντ. Η στροφή του Θεοτόκη προς μια λογοτεχνία πιο ρεαλιστική γίνεται μετά το 1910, χωρίς, και πάλι, να μπορούμε να πούμε ότι έχει απομακρυνθεί εντελώς από τις ποικίλες διθεωρίες, αφού σε αρκετά διηγήματα από τις Κορφιάτικες Ιστορίες του, τις οποίες συγγράφει εκείνα τα χρόνια, όπως και στον μεταγενέστερο Κατάδικο

(1919), εμφανίζονται πρόσωπα που η συμπεριφορά τους συνδυάζει τη νατουραλιστική ωμότητα, την πάνω και πέρα από κανόνες ηθική, αλλά και τη χριστιανική αποστολική πίστη. Πρόκειται, δηλαδή, για ιδιόμορφες συνθέσεις που, κατά περίπτωση, έχουν ενσωματώσει στοιχεία από τον αισθητισμό, τον Νίτσε, καθώς και από τη ρωσική λογοτεχνία του 19ου αιώνα, τον Ντοστογιέφσκι και τον Τολστόι.

Η σύντομη φοίτησή του στο Πανεπιστήμιο του Γκρατς, το 1898, δεν πρέπει να διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στη διαμόρφωσή του· η διαμονή του, όμως, στο Μόναχο, όπου σπούδασε μεταξύ 1907 και 1909, αποδεικνύεται σημαντική, επειδή τότε γνωρίζεται με έναν κύκλο Ελλήνων σπουδαστών –ανάμεσά τους, ο Γεώργιος Σκληρός, ο Κωσταντίνος Χατζόπουλος, ο Δημήτρης Γληνός, ο Δημήτρης Πικιώνης, ο Αλέξανδρος Δελμούζος κ.ά.– οι οποίοι αποτέλεσαν ουσιαστικά τον πρώτο πυρήνα της ελληνικής σοσιαλιστικής διανόησης. Πολύ χαρακτηριστικό της ιδεολογικής του μεταστροφής, αλλά και του ρομαντικού, απόλυτου χαρακτήρα του, είναι και το γεγονός ότι, επιστρέφοντας στην Κέρκυρα, εγκαταστάθηκε στην πόλη (1912), παραιτήθηκε από κάθε διεκδίκηση της

πατρικής του περιουσίας και, έως το 1918, ανέπτυξε έντονη πολιτική δράση, με συμμετοχές σε συνδικαλιστικούς ομίλους και ενώσεις, υποστηρίζοντας στην αρχή με ενθουσιασμό το βενιζελικό καθεστώς και αναλαμβάνοντας πρόθυμα διπλωματικές αποστολές. Τα χρόνια που έζησε στην πόλη της Κέρκυρας ήταν κι αυτά από τα γόνιμα της ζωής του. Μετέφρασε τότε την Τρικυμία και τον Μάκβεθ του Σαίξπηρ, ολοκλήρωσε την Ιστορία της Ινδικής Λογοτεχνίας, τη νουβέλα Η τιμή και το χρήμα (1914) και, μαζί με τη λογία Ειρήνη Δενδρινού, εξέδωσαν το περιοδικό Κερκυραϊκή Ανθολογία (1912-1922). Τέλος, το 1918, λόγω της οικονομικής του ανέχειας, αναγκάστηκε να μετοικήσει στην Αθήνα, όπου εργάστηκε ως υπάλληλος της Εθνικής Βιβλιοθήκης. Εκεί, παράλληλα με τις άλλες ασχολίες του, λίγο προτού πεθάνει ολοκλήρωσε μερικά από τα πιο σημαντικά έργα του, όπως τα πεζά του Κατάδικος, Η ζωή και ο θάνατος του Καραβέλα (1920), Οι σκλάβοι στα δεσμά τους (1922).

Η τιμή και το χρήμα, αν και έχει την έκταση σύντομου μυθιστορήματος ή νουβέλας, ο συγγραφέας του έργου το τιτλοφόρησε «διήγημα», ίσως επειδή τα πρόσωπα

είναι λίγα. Πάντως, ανάμεσα στα όψιμα, νατουραλιστικά ή ρεαλιστικά έργα του Θεοτόκη, η νουβέλα αυτή έχει θέση-κλειδί, καθώς είναι το πρώτο πεζό του που –έπειτα από τον κύκλο των Κορφιάτικων Ιστοριών, οι οποίες εστιάζουν στη ζωή της υπαίθρου, στη δύναμη των ενστίκτων και στην καταλυτική παρουσία της φύσης και των προαιώνιων νόμων της– αλλάζει την τοπιογραφία, αλλάζει την παραγωγική διαδικασία –από αγροτική σε βιομηχανική–, και έτσι, σε μεγάλο βαθμό, διαφοροποιεί τα πρόσωπα, αφού τόσο η ζωή τους όσο και οι αντιδράσεις, οι σκέψεις τους, ακόμη και η προσωπικότητά τους, ρυθμίζονται από τα οικονομικά τους κίνητρα. Ανεξάρτητα από το αν η μυθοπλασία του Κωνσταντίνου Θεοτόκη στο Η τιμή και το χρήμα είναι κάπως προβλέψιμη, έχει πάντως ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ο περιβάλλον χώρος δεν είναι μια πόλη, αλλά δεν είναι και χωριό, οι άνθρωποι δεν είναι κάτοικοι της πόλης, αλλά δεν είναι ούτε και καθαυτό χωρικοί, παρά κάτι ενδιάμεσο. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το διβλίο επικεντρώνεται, γενικά, σε μια σειρά από ζητήματα που όλα τους αποτελούν εικόνες μιας αντιφατικής, μεταιχμιακής κατάστασης: οικονομικά, ηθικά, ψυχικά, κοινωνικά,

ανθρωπολογικά. Το νεωτερικό συγκρούεται με το παραδοσιακό, οι νέες με τις παλιές ιδέες, τα απαρχαιωμένα ήθη με τα καινούργια, η προσωπική σχέση εργασίας με την απρόσωπη, μηχανική σχέση.

Σ' ένα προάστιο της Κέρκυρας υπάρχει ένα εργοστάσιο που είναι η καρδιά της τοπικής οικονομικής ζωής. Υπάρχει, ωστόσο, ταυτόχρονα, το παλιό πλάι στο σύγχρονο, η εκτεταμένη παραοικονομία – επικεντρωμένη κυρίως στο λαθρεμπόριο – πλάι στη βιομηχανική παραγωγή. Ο Αντρέας Ξης, ένας λαθρέμπορος απαγάγει τη Ρήνη, την κόρη μιας λαϊκής γυναίκας, της σιόρας Επιστήμης, ζητώντας ένα σεβαστό ποσό για να την παντρευτεί και να αποκαταστήσει την τιμή της οικογένειας. Σε αυτό τον απλό καμβά κινεί τα νήματα της ιστορίας του ο Θεοτόκης, επιδιώκοντας να καταδείξει τον φθοροποιό ρόλο του χρήματος – όπως και της ηθικής που απορρέει από αυτό – στα μέλη μιας μικρής ημιαστικής κοινωνίας, στην οποία τα πάντα, ακόμη και τα συναισθήματα ή τα πάθη, ορίζονται από τη δύναμή του. Ο Θεοτόκης, όμως, όπως ακριβώς και στα άλλα του πεζά, επιφυλάσσει και εδώ στον αναγνώστη μια απροσδόκητη ανατροπή. Ο Αντρέας αλλάζει σταδιακά γνώμη και

δεν θέλει πια κανένα αντάλλαγμα για το γάμο του, αλλά η Ρήνη, ταπεινωμένη και άδουλη έως τότε, αποκτά ξαφνικά συνείδηση του εαυτού της και, αντί να επιλέξει την ασφάλεια της αντρικής προστασίας με αντίτιμο την προίκα, επιλέγει την «ελευθερία» της εργασίας – και τη δική της.

Αλέξης Ζήρας

Η ΤΙΜΗ
ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΗΜΑ

ΣΤΗΝ ΚΥΡΙΑ ΕΙΡΗΝΗ ΔΕΝΤΡΙΝΟΥ
ΜΕ ΘΑΥΜΑΣΜΟ ΚΑΙ ΑΠΕΙΡΗ ΦΙΛΙΑ

Ευγενικιά Κυρία,
Θα ήθελα να Σας αφιερώσω το έργο που από καιρό Σας έχω υποσχεθεί, ένα έργο άξιο του ονόματός Σας, της καλλιτεχνικής ψυχής Σας και του άπειρου σεβασμού που τρέφω για Σας. Δε μου έλειψε η θέληση παρά η δύναμη· και για τούτο, Σας παρακαλώ να αποδεχτείτε με τη συνηθισμένη Σας καλοσύνη το μικρό και ασήμαντο διήγημα που Σας προσφέρνω. Εγράφτηκε, Κυρία, πριν από το βαλκανικό πόλεμο, που ήταν το προοίμιο του σημερινού ολέθριου σπαραγμού της Ευρώπης, και εδημοσιεύτηκε πρώτη φορά στο Νουμά ενώ διαρκούσε και εμάνιζε εκείνη η αντάρα. Ήταν η τύχη του, φαίνεται, το ειρηνικό διήγημά μου να προβάλλει μέσα σε τέτοιες κοσμοϊστορικές ταραχές, όταν

ποτάμια αίματα δάφουν τη μητέρα γη, σα μια δειλή δι-
αμαρτυρία ενάντια σ' ένα τόσο άτοπο καθεστώσ που,
για να υπάρχει, χρειάζεται τον παράλογο φόνο και την
ατυχία τόσων πλασμάτων. Τι σπατάλη ζωής έγινε στα
χρόνια τούτα! αλλά ας ευκηθούμε κιόλας, η τωρινή
θλιβερή αιματοχυσία να 'ναι γραμμένη η τελευταία
στα βιβλία της ανθρώπινης Μοίρας. Ξέρω, ευγενικιά
Κυρία, πόσο συγκινούν την τρυφερή καρδιά Σας όλες
αυτές οι δυστυχίες, κ' έχω, για τούτο, την ελπίδα πως
θα Σας φχαριστήσσει λιγάκι το ταπεινό μου διήγημα,
αν όχι σαν έργο τέχνης, αλλά τουλάχιστο σαν κάτι σύμ-
φωνο ίσως με τα φιλόανθρωπα ιδανικά Σας, τη βαθιά
Σας μόρφωση και τη λαμπρή Σας ευφυΐα που όλοι
όσοι Σας ξέρουν δε μπορούν παρά να τη θαυμάζουν.

Με σεβασμό

Δικός Σας

Κ. Θ.

Κέρκυρα, 15 Σεπτεμβρίου 1914

Σαν καλή νοικοκυρά η σιόρα Επιστήμη η Τρινκούλαινα εσηκώθηκε πρωί πρωί από το κρεβάτι, εφόρεσε μόνο το μεσοφόρι της, έσιαξε λίγο τα μαλλιά της, άνοιξε την πόρτα της κ' εβγήκε μία στιγμή στο λιθόστρωτο καντούνι της. Οι γειτόνοι κοιμούνταν ακόμη· εκοίταξε ψηλά το μικρό κομμάτι του ουρανού που ολόένα εφώτιζε κι' όπου έλαμπαν ακόμα δύο ή τρία αστέρια, εκοίταξε κιόλας στην άκρη του στενού του δρόμου τη θάλασσα, που απλωνότουν ώς τα απέναντι βουνά της στεριάς σταχτιά κ' ήσυχη, κ' εξαναμπήκε πάλι στο σπίτι της για να ανάψει φωτιά στο μικρό μαγειριό της. Ήταν γυναίκα μισόκοπη, έως σαράντα πέντε χρονώ, λιγνή και ψηλή, με ζαρωμένο πρόσωπο, με πολλά μαλλιά άσπρα· αλλά τα μάτια της ήταν ζωερά κι' ακόμα νέα.

«Θα κάμει ζέστα σήμερα», εσυλλογίστηκε ανοίγοντας το μικρό παράθυρο του μαγειριού. Και βλέποντας πως το φως δεν ήταν ακόμη αρκετό, άναψε μ' ένα σπίρτο το κατάμαυρο λυχνάρι που εκρεμόντουσαν από ένα καρφί στον κοκκινωπό και καπνισμένον τοίχο πάνωθε από την ογνήστρα, έπειτα εκοίταξε τριγύρου, γυρεύοντας με το βλέμμα την κούκουμα του καφέ, έσκυψε κ' επήρε κάρβουνα και τ' άναψε επιδέξια σε λίγες στιγμές στο σιδερένιο φουρνέλο, φυσώντας τα με το στόμα πρώτα και στερνά με το βέντουλο. Και εσυλλογιζότουν:

«Έξι στήματα σφυρίδες από τέσσερα φράγκα το στήμα κάνουνε... έξι, κ' έξι, δώδεκα· και δώδεκα, εικοστέσσερα φράγκα· ως το σαββάτο, μεθαύριο, θα γένουνε άλλα τρία, τρεις ντουζίνες όλα όλα, τριάντα έξι φράγκα· θα πάνε κι' αυτά μαζί με τ' άλλα στον κομό, και σα γένουν εκατό τού τα δίνω και τα παίρνει στην τράπεζα. Μην τα ιδεί όμως πρώτα ο μεθύστακός μου, γιατί τα παίρνει και τα κάνει στάχτη ευτύς στην ταβέρνα! Ωχ, τότε γνοιάζει εκείνονε για τα παιδιά μας, για τση κοπέλες μας! τα μαυρισμένα μεγαλώνουνε ως τόσο. Νά η Ρήνη μου εγίνηκε, πάει, γυναίκα· αν επρόσμενα από 'φτόνε, αλίμονό της! Ότι

εκάμανε τούτα τα μπράτσα, αλλιώς ουδέ ποκάμισο ν' αλλάξουμε δε θα 'χαμε». Κι' αναστέναξε κουνώντας το κεφάλι.

Όλο παίζοντας με το βέντουλο εφώναξε στην κρεβατοκάμαρη:

«Ε, Ρήνη, τι έπαθες εσήμερα! Ασηκώσου, μωρή κοπέλα! Με το νου πλουταίνει η κόρη, με τον ύπνο η ακαμάτρα. Δεν ακούς, ε! Ή κάνεις που δεν ακούς; Εύπνα, λέω, ξύπνα».

«Ακόμα δεν εχάραξε, μητέρα», αποκρίθηκε από μέσα χασμουριώντας η Ρήνη που ήθελε να πάρει ακόμα ένα γλυκό σουρούπι.

«Είναι μεσημέρι», της εφώναξε άσπλαχνα η μάνα της: «σήκω! Πρέπει να το πάρεις μάθημα να σηκώνεσαι πρωί, θα πας σε αντρός χέρια, και ανάθεμα δε θέλω να 'χω από τσου γαμπρούς μου».

Ολομεριάς στο καντούνι ακούστηκε βιαστικό ποδοβολητό.

«Τι να 'ναι», έκαμε η νοικοκυρά προσέχοντας.

Κι' αφήνοντας το βέντουλο εξαναβγήκε στην πόρτα. Από το γιαλό ανέβαιναν βιαστικά το καντούνι τρεις άνθρωποι. Ο ένας τους ήταν φορτωμένος μ' ένα βαρύ τσουβάλι που τον έσκυφτε· οι

άλλοι δύο τον εβοηθούσαν με τα χέρια για να μπορεί να τρέχει. Κι' αμέσως η νοικοκυρά εκατάλαβε τι εσυνέβαινε.

«Είναι λαθρέμποροι», είπε με το νου της: «θα τους έλαχε κάποιος μπελιάς στο δρόμο· πώς λεχομανάνε, οι καημένοι, από το φόβο τους κι' από τον κόπο».

Ως τόσο οι άνθρωποι είχαν ζυγώσει το σπίτι της κυράς Επιστήμης και μπρος στην πόρτα της, καθυτό στο κατώφλι, εξεβόηθησαν με μιας το σακί.

«Γλίτωσέ μας», της είπε ο ένας βιαστικά: «κρούψε το».

Τον εγνώρισε ποιος ήταν. «Δε μπορώ, Αντρέα μου, να σε χαρώ», του 'πε γλυκά· «η αρχή μάς υποψιάζεται».

Μα αυτήν τη στιγμή ήρθε σιμά της κ' η θυγατέρα της, ακόμα από τον ύπνο, άντυτη κι' αυτή και ξέπλεκη, και επρόβαλε το ξανθό της κεφάλι με τα ρόδινα μάγουλα πάνου από τον ώμο της μάνας της, και της είπε με σπλάχνος:

«Θα το αρνηθείς του Αντρέα;»

Κι' ο Αντρέας ως τόσο αποκρενότουν: «Η ώρα βιάζει· μας κυνηγούνε· κάμε ό,τι θέλεις· κατάδωσέ μας, α σου το λέει η καρδιά». Κι' αμέσως με τους συντρόφους του επήρε το φύγι προς τον ανήφορο.

«Εκατάλαβες μπελιάς αμπονώρα, αμπονώρα, που να μην είχα σηκωθεί!» είπε η κυρά Επιστήμη σταυρώνοντας ανάποδα τα χέρια της και κοιτάζοντας λυπητερά το τσουβάλι: «θέλεις και δε θέλεις πιε, γάιδαρε, αγιάσμα. Και να σου λέω, μωρή κοπέλα, να σηκώνεσαι πρωί!»

«Έλα, μάνα», της είπε χαμογελώντας η Ρήνη, «πιάσ' το να το κυλήσουμε μέσα».

Και χωρίς να ειπούν άλλο λόγο, το 'πιασαν και οι δύο με δύναμη και το 'συραν με προφύλαξη στο σπίτι. Η Ρήνη έκλεισε την πόρτα, έβγαλε από το πάτωμα, που σ' ένα μέρος ήταν κινητό, δύο-τρεις σανίδες, και σε μία στιγμή το σακί έπεφτε μέσα στο κατώγι και το πάτωμα ξαναρχότουν στη θέση του, να μην είχε γίνει τίποτα. Μα ο πατέρας τώρα εφώναζε από το κρεβάτι:

«Τι κάνετε, μωρές παραδερμένες; θα σας βάλουνε στη φυλακή και μένα μαζί σας, θα πάρεις τα παιδιά μας στο λαιμό σου».

«Το δικό μου τ' όνομα πάρ' το εσύ, γειτόνισσα!» του αποκρίθηκε η κυρά Επιστήμη κάνοντας πως θυμώνει: «αφόντις μας εκατάστρεψες, κ' εσπατάλησες ότι κι' αν είχες στο ντζιόγο, στο πιτό και ο Θεός το ξέρει

πού αλλού, τώρα χλιέσαι τα παιδιά μας, μεθούα! Πώς θα βγει το θεόψωμο;»

«Μα δε μας λείπει, μωρή γυναίκα», της αποκρίθηκε καθίζοντας στο κρεβάτι και κοιτάζοντας την πόρτα της κάμαρας όπου τώρα η νοικοκυρά εστεκότουν τρομερή, παρέτοιμη να μαλώσει περισσότερο.

«Το φέρνεις, βλέπεις, εσύ κάθε μέρα», του αποκρίθηκε βάζοντας το γρόθο της στη ζώση. «Πού ήσουνε εψές και επροψές και πού θα πας απόψε; Στην ταβέρνα; Κι' ακόμα έχεις μούτρο και μιλείς!»

«Ό,τι λάχει κι' απολάχει», της απάντησε δειλά δειλά, θέλοντας να τελειώσει, «η ίδια θα 'χεις το φταίξιμο. Μα ας αφήσουμε τώρα τση κουβέντες, άμε να μου φτιάξεις τον καφέ να πάμε στη δουλειά μας».

«Δε γνοιάζεσαι παρά για την κοιλιά σου», του απάντησε με ημερότερη φωνή. «γιατί να 'σαι έτσι, καημένη;» Και εξαναγύρισε στο μαγειριό της, όπου τώρα τα αθράκια εξεψύχιζαν και το νερό δεν είχε ζεστάνει.

Μα ένας νέος ποδοβολημός την έφερε πάλι στην πόρτα.

«Είναι οι χωροφυλάκοι», είπε με το νου της, χωρίς κανένα φόβο, «ας πάμε να τσου μιλήσουμε».

«Κιουρία», της εφώναξε ο ένας, «μήπους πέρασαν δώθ'νις;»